

Detta verk är licensierat under Creative Commons Erkännande-Ickekommersiell-Inga bearbetningar 2.5 Sverige licens. För att se en kopia av denna licens, besök <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/> eller skicka ett brev till Creative Commons, 171 Second Street, Suite 300, San Francisco, California, 94105, USA. Material som publiceras i Merdeka & ÖsttimorInformation kan också publiceras i <http://www.globalarkivet.se>.

Litteratur om Östtimor

East Timor: Testimony av den kanadensiska fotojournalisten och dokumentärfilmaren Elaine Brière gavs ut under 2004 och kan lånas från Östtimorkommittén. Hon besökte Östtimor i april 1974 och blev den sista människa som fotograferade landet före Indonesiens invasion i december 1975. Därför var solidaritetsrörelser mycket angelägna att ta del av fotografierna. Brière blev själv aktivist och protesterade tillsammans med kyrkorna mot att Canadas regering förde en pro-indonesisk politik i Östtimorfrågan. Gemensamt upprättade man East Timor Alert Network år 1986. Brière har även gjort filmen Bitter Paradise: The Sell-Out of East Timor som visats i svensk television.

Fotona bokens kärna

Fotografierna som hon tog 1974 och vid nästa besök år 2000 utgör bokens kärna. De förra föreställer människor i vardagliga situationer samt deras föremål och hus. Också fotografierna från 2000 avbildar människors vardagsliv. Det finns även de som föreställer gravar och människor vilkas anhöriga dödats samt spåren av förstörelsen efter 1999 års folkomröstning. Andra temata är solidaritetsaktioner utomlands och kända aktivister såsom brittiskan Carmel Budiardjo och amerikanen Noam Chomsky är skildrade.

De i boken medverkande författarna beskriver olika aspekter av Östtimorfrågan. Det inledande avsnittet av en östtimoresisk antropolog och hans indonesiska fru handlar om den inhemska kulturen, vilken gav befolkningen styrka att stå emot utländsk kolonialism.

Självständighetskampen

Constâncio Pinto, som flydde från Östtimor efter Santa Cruz-massakern 1991, skriver om sin bekantskap med Elaine Brière och deras gemensamma solidaritetsaktioner i Canada. Han menar att solidaritetsrörelsen har en fortsatt viktig roll att spela genom att agera för att regeringar skall stödja Östtimor ekonomiskt.

Noam Chomsky går igenom utvecklingen i Östtimorkonflikten, inte minst genom att lyfta fram det stöd som västländerna gav Indonesien. Carmel Budiardjo skriver om den internationella solidaritetsrörelsen för Östtimor. Arbetet som bedrivits av organisationer i bland annat Australien, Portugal, Storbritannien och Canada beskrivs, liksom insatser som gjorts genom bland annat dokumentärfilmer och konferenser. Carmels bidrag innehåller en del uppgifter som inte är allmänt kända och är därför särskilt läsvärt. Australiern James

Dunn, som arbetat med Östtimor ända sedan han blev konsul där år 1962, skriver om sitt eget arbete som omfattar en rad besök i landet samt flera böcker.

Framtiden

De avslutande bidragen handlar om de uppgifter Östtimor nu står inför. Det ena, som är skrivet av två östtimoreser, är en exposé över dessa uppgifter. Det betonas att landet är i starkt behov av utländskt stöd. Det allra sista avsnittet, vilket är författat av bland annat den amerikanske aktivisten Charles Scheiner, handlar om den nu så aktuella frågan om gränsdragningen i Timorhavet mellan Östtimor och Australien och har en karta över detta hav.

Denna boks stora förtjänst är de mycket fina fotografierna, vilka levandegör innehållet. Utmärkt är att det finns en karta, en kronologi och adresser till solidaritetsorganisationer.

Bok av valkommissionär

Son Pong-suk från Sydkorea gav 2002 ut boken Tongt'umor– ūi t'ansaeng: Na-nŭn han p'yŏn-ŭi humŏn drama-rŭl pogo watta (Östtimors tillkomst: en ögonvittnesskildring av ett mänskligt drama). Hon deltog i valkommissionen i samband med folkomröstningen den 30 augusti 1999 och var ordförande i valkommissionen, när valet till en konstituerande församling hölls exakt två år senare. Son är ursprungligen statsvetare och har haft flera offentliga uppdrag, bland annat som medlem i Sydkoreas centrala valkommission.

Valkommissionen 1999

Första delen av boken handlar om arbetet i juli-september 1999. Son var en av de tre av FN föreslagna valkommissionärerna - de andra var från Sydafrika och Nordirland. Hennes uppdrag bestod först i att övervaka att registreringen av de röstberättigade gick riktigt till, runtom i landet. Hon besökte därför många platser, inklusive Oecussi i Västtimor. En viktig uppgift var att möta dem som var för respektive emot självständighet - däribland den samlade motståndsrörelsen CNRT och The Unity Forum for Democracy and Justice. Möten med FN-personalen på plats beskrivs också, likaså presskonferenser som hölls.

Valkampanjen i augusti dominerades av våld, eftersom Indonesien inte alls följde sina förpliktelser enligt New York-avtalet från 5 maj att ansvara för säkerheten. Genom att Son var på plats, ger skildringen av val-

kampanjen, folkomröstningen och den efterföljande våldsvågen en mer levande bild av läget i Östtimor då än flera andra framställningar.

Valkommissionen 2001

Andra delen av boken behandlar perioden maj-september 2001. Arbetsuppgifterna var de samma som 1999, men nu var läget lugnt. Eftersom uppfattningen var att en kvinna borde leda valkommissionen och att östtimoreserna måste lära sig av utländska valkommissionärer, valdes Son till ordförande. Röstregistreringen avslutades i juli och i augusti kom valkampanjen i gång. Återigen gick valet, som vanns av FRETILIN med 55 av 88 mandat, lugnt till. Son skriver här även om sina möten med de 450 sydkoreanska soldaterna i Östtimor, vilka var stationerade i Lospalos i öster, och återger ett tal hon höll för dessa.

Självständighetsfirandet

Epilogen handlar om när Son deltog i Sydkoreas delegation vid självständighetsfirandet den 20 maj 2002. Ceremonin, som var mycket välbesökt, bestod av tal samt uppträdanden med sång och dans. De stupade i frihetskampen hedrades. Ceremonin gjorde Son rörd, och hon frågade sig vad Sydkorea gjorde för att hedra de stupade i kampen mot Japans ockupation efter befrielsen 1945 och vid landets tillkomst 1948.

Sammanfattningsvis ger boken, som innehåller flera foton, en god bild av Sons arbete i Östtimor, vars kolonialhistoria uppvisar likheter med Koreas. Enligt Son måste Sydkorea visa intresse för och stödja Östtimor. Eftersom landet inte är så känt i Sydkorea, borde denna bok kunna spela en betydelsefull roll i den processen.

Bok av UNAMET-chefen

Britten Ian Martin, som 1999 var chef för UNAMET, gav 2001 ut *Self-Determination in East Timor: The United Nations, the Ballot, and International Intervention*. Boken börjar med en kortfattad genomgång av Östtimorkonfliktens utveckling med tonvikt på perioden efter Suhartos fall i maj 1998. Vad som skulle ha kunnat göras för att förebygga våldsvågen efter omröstningen diskuteras, men svaren är förstas spekulativa.

UNAMET bildas

Martin beskriver sedan hur UNAMET organiserades och etablerades i Östtimor. Efter beslut av FN:s säkerhetsråd i juni förlöpte uppgiften snabbt och smidigt. Registreringen av röstberättigade försenades av det dåliga säkerhetsläget och av organisatoriska begränsningar hos UNAMET. Kritik riktades mot att UNAMET favoriserade självständighetsanhängare i rekryteringen av lokalanställda. Att anhängarna dominerade berodde på att de var unga människor som talade engelska och var entusiastiska inför folkomröstningen.

Registreringen av röstberättigade pågick i tre veckor i juli-augusti. Informationskampanjen lade särskild vikt vid radio, eftersom många väljare var analfabeter och det var svårt att nå ut till alla runtom i landet.

Folkomröstning

Martin presenterade i augusti en uppförandekod inför folkomröstningen, som godtogs av både självständighetsanhängare och pro-integrationister. Koden föreskrev en fri och rättvis valkampanj. Valkampanjen inleddes kort efteråt, men koden respekterades ej. Inför folkomröstningen hölls även försoningssamtal i kyrkans regi, och parterna kom överens om att respektera valutgången. Det var dock många uppgifter i omlopp om att folkomröstningen skulle komma att störas och följas av en våldsvåg. Ändå gick den lugnt till.

Våldsvåg

Men kort efter att Martin hade meddelat valresultatet den 4 september bröt våld ut, trots att han före folkomröstningen under möten med Indonesiens dåvarande president Habibie, ÖB Wiranto och utrikesministern hade fått försäkringar om att valresultatet skulle respekteras. UNAMET kunde inte försvara sig mot våldsvågen, vars omfattning man hade underskattat, och övergav kontor runtom i Östtimor. Civilbefolkningen drabbades hårt.

Det diplomatiska spelet för att stävja våldet beskrivs, bland annat den delegation säkerhetsrådet sände till Dili och toppmötet vilket Asia-Pacific Economic Co-operation höll i Nya Zeeland. Indonesien bjöd därför in utländska trupper till Östtimor. Trupper från främst Australien fanns på plats den 20 september, vilket Martin menar är en kort tid efter våldsvågen började.

Utmärkt är att boken har en karta samt i appendix en förkortningslista och en kronologi över viktiga händelser. Appendix innehåller även 5 majavtalet, säkerhetsrådets resolutioner från juni om att upprätta UNAMET och från september om att skicka internationella trupper till Östtimor samt valkommissionens rapport från den 4 september. Sammanfattningsvis innehåller boken kanske inte så mycket nytt, men dess stora förtjänst är att Martin som chef för UNAMET verkligen levandegör händelseutvecklingen i Östtimor under de dramatiska månaderna 1999.

Bok om folkomröstningen 1999

Damien Kingsbury, som är verksam vid Monash University i Australien, är redaktör för den år 2000 utgivna boken *Guns and ballot boxes East Timor's vote for independence*. Den kan, liksom Martins bok, lånas vid Stockholms universitetsbibliotek. Boken inleds med ett tal som hölls av Xanana Gusmão från fängelset i Jakarta till Östtimors folk kort tid före 1999 års folkomröstning. Det tar upp uppgifter för CNRT att ta itu med såsom försoning, nationsbyggnad med mera. Biskop Carlos Belos tal om försoning, som hölls strax före folkomröstningen, följer sedan. Redaktören ger där efter en kort och koncis översikt över Östtimorkonflikten fram till New Yorköverenskommelsen den 5 maj 1999.

Våld

Den nyzeeländske akademikern Anthony Smith skriver om sitt arbete som valobservatör under två veckor i distriktet Ermera söder om Dili. Han menar att folkomröstningen trots det omfattande våldet, som den

indonesiska polisen inte gjorde något för att förhindra, efter omständigheterna i stort sett gick fritt och rättvist till. Även Helene van Klinken, som undervisar indonesiska, arbetade i Ermera men med politiska frågor för UNAMET i cirka tre månader. Hon uttrycker respekt och beundran för dem som kämpade för Östtimors självständighet: de förblev tålmodiga trots allt våld och svarade inte själva med våld.

Kingsburys andra bidrag handlar om den indonesiska armén och de milisgrupper den upprättade med dåvarande ÖB Wirantos aktiva medverkan. Trots våldet insisterade CNRT på att folkomröstningen måste hållas; det var den enda chansen att uppnå självständighet. FN-arbetaren Peter Bartu skriver om sitt arbete med politiska frågor för UNAMET i distriktet Bobonaro på gränsen mot Västtimor. Det framhålls att det i början av augusti stod klart att pro-integrationisterna skulle förlora folkomröstningen.

Den i Australien bosatte indonesiske journalisten Hidayat Djajamihardja skriver sedan att medierna i Indonesien hade blivit friare 1999 men ändå tillämpade självcensur i rapporteringen från Östtimor. Hans mest dramatiska upplevelse i Östtimor var när milismän kastade sten mot den bil han färdades i, varvid han fick stenen i ryggen och tvingades ut.

Efter folkomröstningen

FN-arbetaren Sue Downie jämför därefter FN-insatsen i Östtimor med den i Kambodja 1992-1993. Likheterna är många: registreringen av röstberättigade och valdeltagandet var en succé i båda länderna, men förlorarna svarade i bägge fallen med våld. Människorättsadvokaten Annemarie Devereux betonar i sitt bidrag om ansvar för övergreppen mot de mänskliga rättigheterna att världssamfundet måste bidra till att försäkra offren rättvisa.

Gerry van Klinken, redaktör för Inside Indonesia, skriver att missnöjet med Indonesien som enhetsstat var allra störst i Östtimor. Den australiske akademikern Scott Burchill beskriver Australiens pro-indonesiska politik. Den förändrade politiken i Östtimorfrågan 1999 berodde i första hand på den folkliga opinionen. Kingsbury avslutar med att ge en översikt av läget i Östtimor efter folkomröstningen.

I boken finner man även kartor, en bibliografi och en förkortningslista. Boken ger väl inte så många nya uppgifter, men förtjänsten är att den brett belyser händelseutvecklingen.

Gabriel Jonsson